

ОЛЕКСАНДР РЕЗНІК,

доктор соціологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLEKSANDR REZNIK,

Doctor of Sciences in Sociology, Senior Research Fellow, Head of the Department of Social and Political Processes, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

*oleksanderreznik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5201-8489>*

ОЛЕКСАНДР РАХМАНОВ,

доктор соціологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLEKSANDR RAKHMANOV,

Doctor of Sciences in Sociology, Associate Professor, Leading Research Fellow at the Department of Social and Political Processes, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

*kneu_1906@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8884-5515>*

ВОЛОДИМИР РЕЗНІК,

доктор соціологічних наук, завідувач відділу історії та теорії соціології Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

VOLODYMYR REZNIK,

Doctor of Sciences in Sociology, Senior Research Fellow, Head of the Department of History and Theory of Sociology, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

*volodymyr.reznik@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9955-0034>*

Суспільно-політичні наслідки пандемії COVID-19 як виклики легітимності соціального порядку в Україні¹

Вступ

У соціальних науках вивчення легітимності соціального порядку дотепер ґрунтувалося на досвіді суспільної життєдіяльності за умов лібералізації, зникнення соціальних обмежень, розвитку глобального ринку праці, зміни традиційних способів трудових відносин. Однак з виникненням пандемії коронавірусу COVID-19 усталені способи життєдіяльності суттєво видозмінюються. Це накладає відбиток на реагування людей на діяльність державних інститутів в Україні. Потрібно враховувати й інші подразники (затяжна війна на Сході, поглиблення соціально-економічної кризи, свавілля олігархів, непрофесіоналізм чиновників тощо), які викликають тривалий психологічний дискомфорт в українському суспільстві й асоціюються передусім із чинною владою.

Легітимність соціального порядку ґрунтується на сприйнятті, переконаннях та цінностях, які можуть бути організовані як функція трьох класичних полів сприйняття справедливості (justice perceptions): розподільного (distributive), процесуального (procedural) та карального (retributive) [Staerklé, 2015: p. 281]. З розподільною справедливістю пов'язані уявлення щодо справедливості розподілу винагород, а отже, рівень прийнятності соціально-економічної нерівності та легітимність статусних ієрархій. Процесуальна справедливість стосується легітимності влади, що виявляється у підпорядкуванні та підкоренні державній владі та різним її інститутам (виконавчій, законодавчій, судовій гілкам влади). Нарешті, йдеться про каральну справедливість, яка втілюється у процесах соціального контролю, зокрема інституційних реакціях на порушення норм, відхилення та злочинні прояви. Ці різновиди сприйняття законності функціують як взаємопов'язані та організувальні принципи суспільного ладу. Суспільний лад може бути оскаржений, наприклад, якщо нерівності вважають неприйнятними (розподільна справедливість), якщо громадяни не довіряють державним інститутам (процесуальна справедливість) або якщо інституційний контроль та репресії вважають надмірними (каральна справедливість). Свідченням такого оскарження може бути зростання протестного потенціалу.

З огляду на соціальні наслідки пандемії коронавірусу, цілком очікувано, що люди по-різному відреагували на зусилля влади у боротьбі з нею. Одні з розумінням сприйняли ініціативи уряду щодо запровадження карантину та

¹ Статтю підготовлено в рамках реалізації проекту 2020.01/0212 «Соціальні наслідки пандемії COVID-19 в контексті суспільної трансформації в Україні: соціологічний підхід» за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (НФДУ) для виконання наукових досліджень і розробок у 2021 році.

вимагали жорсткіших умов його дотримання. Інші, переважно економічно активні громадяни, болісно переносять ці обмеження. На цьому тлі безпорадні, подеколи, кроки чинної влади мали б позначитися на легітимності соціального порядку. Зниження рівня матеріального становища та брак відповідних медичних послуг під час пандемії підживлюють розчарування суспільства у спробі вплинути на державну політику електоральним шляхом, а суперечливі владні рішення у внутрішній та зовнішній політиці стають додатковими подразниками.

Отже, у цій статті ми аналізуватимемо чинники, в яких втілюються різні аспекти оцінок з боку громадян зусиль влади у протидії пандемії, та вплив цих чинників на довіру до державних інституцій, формування авторитарних та патерналістських установок та протестний потенціал в українському суспільстві. На підставі аналізу соціологічних досліджень політичних наслідків пандемії у країнах світу, а також попереднього аналізу суспільно-політичних наслідків пандемії COVID-19 в Україні, проведеного у 2020 році, було висунуто гіпотези, покликані пояснити вплив оцінок громадянами зусиль влади у протидії коронавірусу на легітимність соціального порядку. Перевірка цих гіпотез здійснювалася за допомоги множинної лінійної регресії та бінарної логістичної регресії. Результати аналізу дозволили нам сформулювати певні висновки на завершення статті.

Досвід дослідження політичних наслідків пандемії

У «доковідний» період більшість досліджень щодо політичних наслідків стихійних лих зосереджувались на їхньому впливі на підтримку чинних урядів [Healy, Malhotra, 2009; Achen, Bartels, 2017]. Негативні потрясіння великого масштабу потенційно здатні дестабілізувати слабкі політичні режими. Такі лиха, як пандемія, дають громадянам змогу наочно пересвідчитися в ефективності своїх урядів. Зазвичай населення ладне «покарати» чинну владу – як у разі наявності справжньої провини влади, так і в тому разі, коли екзогенні потрясіння були поза контролем влади. Водночас є дослідження, які вказують, що стихійні лиха, такі як посуха чи повені, можуть призвести до демократизації та економічних реформ [Aidt, Leon, 2016; Brückner, Ciccone, 2011]. Водночас масштабні потрясіння мимоволі надають громадянам нову інформацію про світ та здатність тої чи тої політичної системи забезпечувати соціальний порядок за умов кризи [Ashworth et al., 2018]. Тому негативні наслідки і безпорадність уряду, особливо у нових демократіях, здатні підважити демократичну легітимність, зменшити соціальну довіру та збільшити підтримку антидемократичних, авторитарних сил [Carlin et al., 2014].

Дослідження, які охопили західні країни відразу після початку пандемії COVID-19 у період з березня по червень 2020 року, показали суперечливі результати щодо змін політичних атитюдів. За умов пандемії/локдауну виник «ефект згуртування», коли люди більше, ніж раніше, виказували задоволеність демократією, вищу довіру до політиків, до влади, до поліції, а також наміри голосувати за чинні партії [Sibley et al., 2020; Bol et al., 2020; Bækgaard et al.,

2020; Goldfinch et al., 2021]. Виявлено, що підтримка проринкових орієнтацій суттєво зменшується після настання пандемії, натомість зростає підтримка урядового втручання, особливо серед політично прогресивних респондентів [Goff et al., 2020]. Первинний шок призвів до попиту на сильне керівництво, готовності поступитися свободою особистості та різкого збільшення підтримки технократичного управління [Amat et al., 2020]. Навіть сільські громади західних штатів США, де традиційно були поширені індивідуалістські та антифедералістські погляди, відкрито підтримали збільшення державних витрат [Farrell et al., 2020]. Зменшення підтримки економічного лібералізму та посилення підтримки державного втручання для допомоги бідним було найбільш поширеним серед тих, хто чітко визнав негативний вплив COVID-19 [Wiwad et al., 2021].

Однак після притлумлення первинного шоку з'явилися побоювання щодо надмірних обмежень громадянських свобод, що й почало втілюватися у протести. На початкових фазах пандемії соціальні активісти вимушені були тактично адаптуватися, звертаючись до цифрової активності [Pincney, Rivers, 2020]. Але з часом почастишали та набули дедалі інтенсивнішого характеру протипандемічні протести на вулицях міст. Загострення соціальної конфронтації у зв'язку з глибоко вкоріненими проблемами увиразило кризу легітимності соціального порядку в багатьох країнах світу [Gerbaudo, 2020; Kowalewski, 2020]. Зокрема, з'явилися соціальні розмежування, коли одні виступали за державне регулювання економіки та громадського простору (протунок компаній, інвестиції в охорону здоров'я та піклування про вразливі групи населення), тоді як інші відкидали такий різновид втручання, оскільки вважали, що воно порушує індивідуальні та підприємницькі свободи [Ferrero, Natalucci, 2020].

Зрештою, криза спричинила значне падіння міжособистісної та інституційної довіри, а також знизила підтримку з боку населення політики витрат та соціального забезпечення. З часом негативне ставлення до державних обмежень під час пандемії стало зростати і набуло антиегалітаристського забарвлення [Clarke, Klas, Dyos, 2021]. Виявлена тенденція вказує на відтворення традиційних нерівностей, які впливали на думки щодо державного втручання та патерналізму [Duffy et al., 2021]. Схвалення діяльності уряду знижується тоді, коли кількість інфікованих COVID-19 зростає, особливо за відсутності ефективних заходів блокування поширення епідемії. Натомість економічні показники виявилися не надто сильним предиктором політичного схвалення під час кризи [Herrera et al., 2020].

Таким чином, пандемія COVID-19 мала суперечливі політичні наслідки для урядів країн світу. Активна політика приборкання поширення вірусу та прагнення відновити економіку виявилися дилемою для багатьох урядів, в тому числі й для українського. Власне, ситуаційний аналіз стану та динаміки легітимності соціального порядку в Україні на основі даних 2020 року увиразнив пов'язаність оцінки ефективності держави у протидії пандемії та довіри до владних інституцій: зі зростанням цих оцінок збільшувався рівень довіри респондентів до інститутів влади. Упродовж 2019–2020 років найбільше знизився

рівень довіри до президента, уряду та парламенту, які у масовій свідомості стали головними суб'єктами відповідальності [Резнік, 2021a]. Саме тому оцінка діяльності центральних органів державної влади зумовлюється як чинником боротьби з пандемією, так і чинником матеріального становища сім'ї, тоді як оцінка діяльності місцевої влади зумовлюється лише чинником боротьби з пандемією. Очевидно, що респонденти не пов'язують своє матеріальне становище з діяльністю місцевої влади. Натомість центральна влада змушена була реагувати на пандемію, оголошуючи карантин, і водночас якось відповідати на погіршення матеріального становища, спричинене в багатьох випадках цим карантинном [Резнік, 2020].

Також у перший рік пандемії не спостерігалось суттєвого зростання патерналістських та авторитарних настроїв серед населення. Однак саме негативні оцінки зусиль української влади з боротьби з поширенням пандемії коронавірусу були пов'язані з певними авторитарними настроями, особливо серед матеріально знедолених, людей старшого віку, з лівими поглядами та з негативним ставленням до карантинних заходів [Рахманов, 2021]. Крім того, пандемія коронавірусу не спричинила у 2020 році суттєвого зростання протестного потенціалу загалом. Навпаки, люди, залучені до заходів соціальної самоорганізації у 2020 році, більш позитивно і менш критично оцінювали зусилля української влади у боротьбі з коронавірусом та підтримували суворе дотримання карантинних заходів [Резнік, 2021b].

Однак тривалість пандемії змусила продовжити обстеження і більш ґрунтовно дослідити стан легітимності соціального порядку за допомоги аналізу впливу сприйняття в суспільстві зусиль владних інституцій у боротьбі з коронавірусом. Поряд із тим слід було порівняти вплив цих чинників із впливом інших детермінант. Адже існують також інші чинники, що теж справляють вплив на легітимність соціального порядку в суспільстві. Ідеться про соціально-економічне становище людей та їхню соціально-психологічну налаштованість реагувати на зовнішні виклики, зокрема локус контролю як схильність людини приписувати відповідальність за події у житті та за результати своєї діяльності або зовнішнім силам, або ж власним здібностям і зусиллям.

Наше припущення полягало в тому, що перебіг протидії пандемії COVID-19 з боку української влади призвів до негативного сприйняття демократичної легітимності, зниження довіри до державних інституцій, зростання соціальної напруженості та збільшення підтримки патерналізму та авторитаризму як підґрунтя для приходу до влади антидемократичних сил. Для перевірки цієї гіпотези було проаналізовано (1) оцінки дій влади у протистоянні пандемії, (2) детермінанти довіри до державних інституцій, (3) детермінанти установок щодо способів забезпечення рівня життя громадян та установок щодо засобів наведення порядку в Україні; (4) детермінанти протестного потенціалу населення України.

Дані та методи

Емпіричний аналіз був реалізований на підставі соціологічного опитування «Соціальні наслідки COVID-19 в Україні» в рамках реалізації дослід-

ницького проекту Інституту соціології НАН України «Соціальні наслідки пандемії COVID-19 в контексті суспільної трансформації в Україні: соціологічний підхід» за грантом НФДУ, здійснене соціологічною фірмою ТОВ «ХБЮ-МЕН РЕСЕАРЧ» з 28 липня по 7 серпня 2021 року методом інтерв'ю «обличчям-до-обличчя» за структурованою анкетою на планшеті з використанням програмного забезпечення для проведення соціологічних опитувань. Загальна вибірка сукупність (2000 респондентів) репрезентує доросле населення України (віком 18 років і старших). До вибірки не увійшли території, які тимчасово не контролюються владою України – АР Крим та окремі райони Донецької та Луганської областей. Статистична похибка з імовірністю 0,95 не перевищує 2,2%.

Для емпіричної оцінки впливу пояснювальних змінних на залежні змінні було використано два типи регресійного аналізу. Для залежних змінних (довіра до державних інституцій, оцінка ймовірності масових протестних виступів та особистої готовності взяти в них участь) з порядковими шкалами використовували метод множинної лінійної регресії. Для залежних змінних з дихотомічними шкалами (атитюди щодо способів забезпечення рівня життя громадян та атитюди щодо засобів наведення порядку в Україні) використовували метод бінарної логістичної регресії.

Для коректного аналізу деякі незалежні змінні були перекодовані у порядкові шкали через вилучення невизначеної позиції «важко сказати». Зокрема, до аналізу було залучено такі незалежні змінні, як (1) вік, виміряний у роках; (2) рівень освіти із можливими варіантами відповіді «1 — вища освіта (4 курси ВНЗ або більше); 2 — незакінчена вища або середня спеціальна освіта (технікум, училище, коледж); 3 — повна середня освіта (10–11 класів); 4 — початкова/неповна середня освіта (не більш як 9 класів)»; (3) оцінка матеріального становища сім'ї з можливими варіантами відповіді «1 — нам не вистачає грошей навіть на їжу; 2 — нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко; 3 — нам вистачає грошей на їжу, одяг, і ми можемо дещо відкласти, але цього не вистачає, щоб купувати дорогі речі (такі, як холодильник або телевізор); 4 — ми можемо дозволити собі купувати деякі коштовні речі (такі, як телевізор або холодильник); 5 — ми можемо дозволити собі купити все, що захочемо»; (4) оцінка змін матеріального становища під час пандемії із можливими варіантами відповіді «1 — стало кращим; 2 — нічого не змінилося; 3 — на якийсь час погіршилося, але потім повернулося на колишній рівень; 4 — погіршилося і до цих пір таким залишається»; (5) локус контролю («Як Ви вважаєте, від чого здебільшого залежить те, як складається Ваше життя?») із можливими варіантами відповіді «1 — здебільшого від зовнішніх обставин; 2 — деякою мірою від мене, але більше від зовнішніх обставин; 3 — однаковою мірою від мене і від зовнішніх обставин; 4 — більшою мірою від мене, ніж від зовнішніх обставин; 5 — здебільшого від мене»; (6) оцінка зусиль влади в боротьбі з пандемією із можливими варіантами відповіді «1 — влада робить все, що може; 2 — влада щось робить, але цього недостатньо; 3 — влада нічого не робить для цього»; (7) оцінка підготовки та проведення вакцинації із можливими варіантами відповіді «1 — зроблено все, що можна за цих обставин; 2 —

щось зроблено, але цього недостатньо; 3 — проведення вакцинації повністю провалено»; (8) довіра до офіційної інформації про ситуацію з епідемією із можливими варіантами відповіді «1 — повністю довіряю; 2 — радше довіряю, ніж не довіряю; 3 — радше не довіряю, ніж довіряю; 4 — зовсім не довіряю».

Результати

Оцінки дій влади у протистоянні пандемії

Порівнюючи динаміку відповідей на запитання «Що Ви думаєте з приводу зусиль української центральної влади в боротьбі з пандемією коронавірусу?», ми виявили, що впродовж 2020–2021 років відчутно (майже на 10%) зросла частка респондентів, схильних зауважувати часткові, але недостатні зусилля чинної державної влади у протистоянні пандемії COVID-19 (рис. 1). Відчутно знизилася кількість невизначених. Порівняно з 2020 роком у 2021 році незначно (в межах статистичної похибки) знизилася частка тих, хто вважає, що влада робить все, що може, і так само незначно зросла частка тих, хто погодився з категоричним твердженням, що влада нічого не робить для цього.

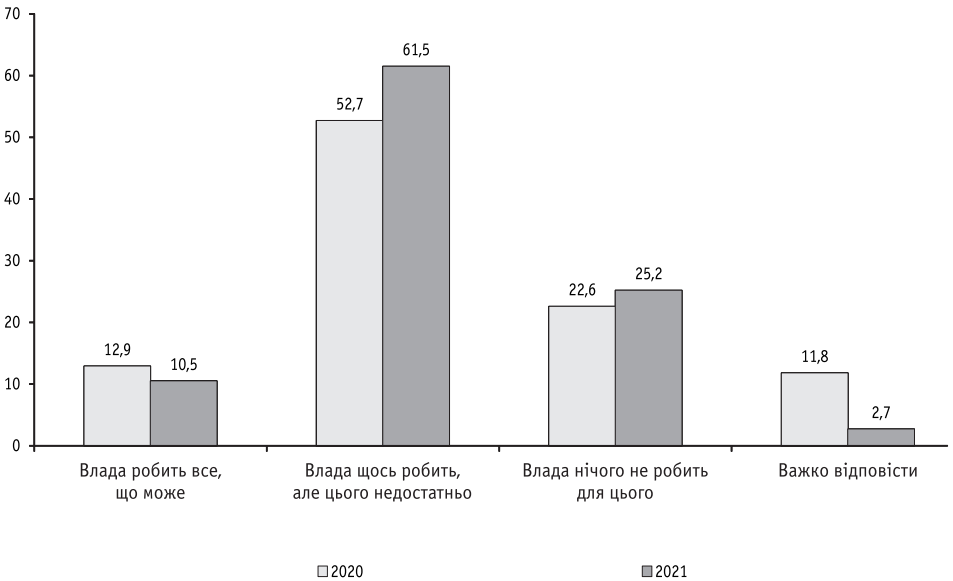

Рис. 1. Динаміка оцінок міри зусиль чинної державної влади у протистоянні пандемії COVID-19 (2020–2021, %)

Запізнілі дії влади щодо масової вакцинації населення також знайшли відображення у громадській думці (табл. 1).

Лише 15,9% опитаних погодилися з думкою, що для підготовки та проведення вакцинації було зроблено все, що можна за цих обставин. Половина населення схильна вважати, мовляв, щось зроблено, але цього недостатньо. Більш як п'ята частина (22,6%) респондентів дотримуються категоричної думки, що проведення вакцинації повністю провалено.

Таблиця 1

**Розподіл відповідей населення України на запитання
«Як Ви оцінюєте підготовку та проведення вакцинації
(щеплення вакциною проти COVID-19) в нашій країні?» (2021)**

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>%</i>
Зроблено все, що можна за цих обставин	15,8
Щось зроблено, але цього недостатньо	50,7
Проведення вакцинації повністю провалено	22,6
Інше	1,6
Важко сказати / Відмова	9,3
ЗАГАЛОМ	100,0

Громадська думка щодо зусиль влади у боротьбі з пандемією склалася на підставі її хаотичних і часто запізнених дій. Саме через це більшість населення (59,3%) не довіряє офіційній інформації про ситуацію з епідемією коронавірусу (табл. 2).

Таблиця 2

**Розподіл відповідей населення України на запитання
«Наскільки Ви довіряєте чи не довіряєте офіційній інформації
про ситуацію з епідемією коронавірусу?» (2021)**

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>%</i>
Повністю довіряю	7,0
Радше довіряю, ніж не довіряю	25,1
Радше не довіряю, ніж довіряю	30,5
Зовсім не довіряю	28,7
Важко сказати / Відмова	8,7
ЗАГАЛОМ	100,0

*Динаміка рівня довіри до державних інституцій та оцінок міри зусиль
чинної державної влади у протистоянні пандемії COVID-19*

Результати емпіричного дослідження довіри до державних інституцій можна було порівняти з результатами соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, одержаними у «доковідному» 2019-му та у 2020 році, коли почала поширюватися пандемія (рис. 2).

Впродовж останніх двох років середні значення рівня довіри громадян до різних владних інституцій змінилися неоднаково. Відчутно знизився рівень довіри населення до президента, уряду та Верховної Ради України. Не так критично, однак дещо знизився рівень довіри громадян до місцевих органів влади. Не спостерігається суттєвих змін у динаміці довіри до поліції та судів. Дещо зростає довіра людей до прокуратури. Зріс і наразі є найвищим (з-поміж зазначених державних інституцій) рівень довіри українців до своєї армії.

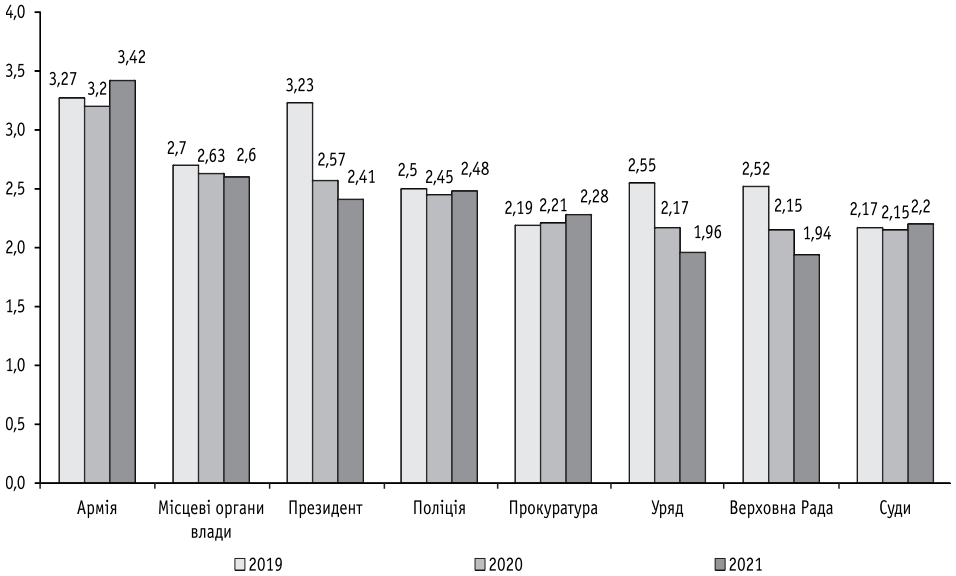

Рис. 2. Рівень довіри до державних інституцій в Україні у 2019–2021 роках (середні: 1–5 балів; значення: менш як 3 бали — недовіра; 3 бали — невизначеність; більш як 3 бали — довіра)

Детермінанти довіри громадян України до президентки, Верховної Ради, уряду та місцевих органів влади

У таблиці 3 наведено стандартизовані β -коефіцієнти регресійного аналізу, який показав вплив різних чинників на довіру до центральних та місцевих органів влади. Стандартизовані коефіцієнти та показники їхньої статистичної значимості (позначені зірочками) дають змогу оцінити відносну силу взаємозв'язку між незалежними та залежними змінними.

Результати аналізу засвідчили вплив усіх відібраних незалежних змінних на довіру до президента України. Довіра до президента зростає зі зменшенням віку ($-0,064$) та рівня освіти ($0,053$), з покращенням матеріального становища як загалом ($0,058$), так і внаслідок пандемії ($-0,051$). Крім цього, довіра до глави держави більше поширена серед тих, хто вважає, що їхнє життя залежить від них самих ($0,062$). Очікувано, що довіра до президента зростає зі збільшенням

1 Тут (і далі по тексту) для порівняння наведено емпіричні дані загальнонаціональних моніторингових опитувань Інституту соціології НАН України, проведених методом самозаповнення анкет у серпні 2019 року (вибірка $N = 1802$) та у вересні–жовтні 2020 року (вибірка $N = 1800$). Вибірки пропорційно репрезентують доросле населення України, крім окупованих Росією територій. Рівень довіри до владних інституцій вимірювався за допомогою запитань «Який рівень Вашої довіри (певній інституції)?» із уніфікованою порядковою шкалою щодо відповідей: «Зовсім не довіряю» — 1 бал, «Переважно не довіряю» — 2 бали, «Важко сказати, довіряю чи ні» — 3 бали, «Переважно довіряю» — 4 бали, «Цілком довіряю» — 5 балів. 3-бальний рівень невизначеності власної позиції (або умовної нейтральності) — точка відліку для ідентифікації тенденцій довіри: значення балів, локалізовані нижче на площині графіка, свідчать про недовіру, а значення балів, локалізовані вище, — про довіру.

позитивних оцінок зусиль влади в боротьбі з пандемією (-0,263), підготовки та проведення вакцинації (-0,095) та довіри до офіційної інформації про ситуацію з епідемією (-0,194). За значеннями стандартизованих коефіцієнтів можна констатувати, що чинники, пов'язані з наслідками пандемії коронавірусу, є важливішими для пояснення довіри до президента України, ніж соціально-демографічні характеристики чи локус контролю. Таким чином, недовіра найбільше пов'язана із критичними оцінками влади щодо подолання пандемії.

Таблиця 3

Детермінанти довіри громадян України до президента, Верховної Ради, уряду та місцевих органів влади (2021, множинні лінійні регресії)

Незалежні змінні	Довіра громадян			
	До президента	До Верховної Ради	До уряду	До місцевих органів влади
Вік	-0,064**	-0,050*	-0,075**	0,030
Рівень освіти (1-4)	0,053*	-0,001	-0,006	-0,023
Оцінка матеріального становища сім'ї (1-5)	0,058*	0,058*	0,028	0,045
Оцінка змін матеріального становища під час пандемії (1-4)	-0,051*	-0,024	-0,060**	-0,041
Локус контролю (1-5)	0,062**	-0,016	-0,015	0,010
Оцінка зусиль влади в боротьбі з пандемією (1-3)	-0,263***	-0,214***	-0,216***	-0,189***
Оцінка підготовки та проведення вакцинації (1-3)	-0,095***	-0,075**	-0,094***	-0,035
Довіра до офіційної інформації про ситуацію з епідемією (1-4)	-0,194***	-0,238***	-0,248***	-0,203***
<i>N</i>	1541	1541	1541	1541
<i>F</i>	54,120	45,608	52,976	28,063
<i>R</i> ²	0,220	0,192	0,217	0,128
<i>Adjusted R</i> ²	0,216	0,188	0,213	0,123

Примітка: В таблиці наведено стандартизовані β -коефіцієнти предикторів регресійного рівняння.

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Довіра до Верховної Ради України зростає зі зменшенням віку (-0,050) та з покращенням матеріального становища загалом (0,058). Як і в попередньому випадку, вирішальними чинниками виявилися оцінки зусиль влади в боротьбі з пандемією (-0,214) і підготовки та проведення вакцинації (-0,075), а також довіра до офіційної інформації про ситуацію з епідемією (-0,238). Відповідно, недовіра до парламенту найбільше пов'язана з недовірою до офіційної інформації про ситуацію з епідемією та оцінкою зусиль влади.

Довіра до українського уряду зростає зі зменшенням віку (-0,075) та з покращенням матеріального становища внаслідок пандемії (-0,060). Знову ж таки, за стандартизованими коефіцієнтами чинники, пов'язані з наслідками пандемії коронавірусу, є важливішими для пояснення довіри до уряду: довіра зростає водночас із позитивними оцінками зусиль влади в боротьбі з пандемією

(-0,216) і підготовки та проведення вакцинації (-0,094), а також довірою до офіційної інформації про ситуацію з епідемією (-0,248).

І нарешті, довіра до місцевих органів влади зумовлюється лише оцінкою зусиль влади в боротьбі з пандемією (-0,189) та довірою до офіційної інформації про ситуацію з епідемією (0,203). Цікаво, що чинник оцінки підготовки та проведення вакцинації немає жодного впливу на довіру до місцевих органів влади. Однак, зважаючи на менше значення коефіцієнта детермінації незалежних змінних (R^2) порівняно з показниками щодо центральних органів, можна констатувати, що довіра до місцевих органів влади меншою мірою зумовлюється чинниками, пов'язаними з пандемією.

Патерналістські та авторитарні настрої українців під час пандемії

Дослідження 2021 року дало змогу відтворити запитання, яке вже двічі застосовували у моніторингових опитуваннях Інституту соціології НАН України (табл. 4). Отже, кардинальних змін у масовій свідомості за останні 15 років не відбулося. Близько половини населення підтримує змішаний варіант, коли рівень життя громадян мають рівною мірою забезпечувати держава і самі громадяни. Втім, порівняно з 2016 роком ця частка дещо зменшилася. Незначно в українському суспільстві зросла підтримка ліберального варіанта: 18,5% респондентів схильні підтримати твердження, що рівень життя кожного громадянина (окрім непрацездатних) має залежати від успішної діяльності його самого.

Таблиця 4

Динаміка відповідей населення України на запитання «Хто має забезпечувати людині належний рівень життя?», %

<i>Варіанти відповідей</i>	2006	2016	2021
Рівень життя кожного громадянина (окрім непрацездатних) має залежати від успішної діяльності його самого	15,0	13,3	18,5
Рівень життя громадян мають рівною мірою забезпечувати держава і самі громадяни	49,2	57,5	49,8
Держава зобов'язана забезпечити належний рівень життя усім громадянам	31,2	25,8	28,6
Важко відповісти	4,6	3,4	3,1
ЗАГАЛОМ	100,0	100,0	100,0

За допомоги методу бінарної логістичної регресії було проаналізовано вплив пояснювальних змінних на підтримку індивідуалістських, патерналістських та «змішаних» атитюдів (табл. 5). Слід зазначити, що отримані рівняння вкрай слабо пояснюють підтримку респондентами суджень про забезпечення рівня життя, оскільки показники R^2 виявилися на рівні лише від 0,04 до 0,09. Однак навіть такі обмежені моделі дали змогу простежити наявність чи відсутність переваги певного типу детермінант.

Виявилось, що індивідуалістське твердження щодо забезпечення рівня життя зумовлюється переважно соціально-економічним становищем або соціально-психологічними особливостями респондентів. Підтримка цього твердження зростає серед тих, хто вважає, що перебіг їхнього життя залежить здебільшого

від них самих, та заможних громадян, які не зазнали погіршення матеріального становища під час пандемії.

Таблиця 5

Детермінанти підтримки тверджень щодо забезпечення рівня життя громадян, бінарні логістичні рівняння (2021)

Незалежні змінні	Хто має забезпечувати людині належний рівень життя?		
	Рівень життя має залежати від успішної діяльності самого громадянина	Рівень життя мають рівною мірою забезпечувати держава і самі громадяни	Держава зобов'язана забезпечити належний рівень життя усім громадянам
Вік	-0,005 (0,995)	-0,006 (0,994)	0,010** (1,010)
Рівень освіти (1-4)	0,023 (1,023)	-0,161* (0,851)	0,179* (1,196)
Оцінка матеріального становища сім'ї (1-5)	0,291*** (1,337)	0,190** (1,210)	-0,411*** (0,663)
Оцінка змін матеріального становища під час пандемії (1-4)	-0,233** (0,792)	0,114* (1,121)	0,020 (1,020)
Локус контролю (1-5)	0,237*** (1,268)	-0,093* (0,912)	-0,083 (0,920)
Оцінка зусиль влади в боротьбі з пандемією (1-3)	0,017 (1,017)	-0,126 (0,882)	0,146 (1,157)
Оцінка підготовки та проведення вакцинації (1-3)	-0,052 (0,950)	-0,095 (0,909)	0,224* (1,252)
Довіра до офіційної інформації про ситуацію з епідемією (1-4)	0,106 (1,112)	-0,111 (0,895)	0,060 (1,062)
Constant	-2,491*** (0,083)	0,882* (2,416)	-1,446** (0,235)
% правильних прогнозів	81,6	58,3	72,6
Nagelkerke R ²	0,065	0,040	0,091
N	1541	1541	1541

Примітка: У таблиці показано β -коефіцієнти предикторів з відповідними відношеннями шансів їхнього впливу на залежну змінну в дужках.

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Твердження, що рівень життя мають рівною мірою забезпечувати держава і самі громадяни, більше притаманні громадянам, які є більш освіченими, заможними, не зазнали матеріальних труднощів внаслідок пандемії, а також покладаються лише на самих себе.

Патерналістська позиція поширена серед людей старшого віку, менш освічених, матеріально зубожілих. Зважаючи на мінімальну статистичну значимість відповідного коефіцієнта, можна твердити про певну пов'язаність підтримки патерналістського твердження з негативною оцінкою підготовки та проведення вакцинації.

Одним із негативних впливів пандемії на легітимність соціального порядку було припущення щодо поширення авторитарних настроїв серед населення

України через безпорадність влади у протидії коронавірусу. В основі авторитарної свідомості лежить прагнення «сильної руки», простих та рішучих рішень з боку влади, покладання сподівань та повноти відповідальності на певну посадову особу і глибока недовіра (й навіть зневага) до демократичних процедур розв'язання суспільних проблем. У таблиці 6 наведено результати відповідей населення України щодо оптимального способу наведення порядку в країні, коли респондентам було запропоновано суто демократичний та авторитарний варіанти врядування та варіант, який поєднує обидві форми.

Таблиця 6

Розподіл відповідей населення України на запитання «З яким із тверджень щодо засобів наведення порядку в Україні Ви особисто погоджуєтесь?» (2021)

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>%</i>
Лише виборна демократія, верховенство права та незалежний суд зможуть забезпечити порядок	34,1
Потрібно поєднати окремі демократичні процедури із політикою «сильної руки»	20,1
Потрібно тимчасово обмежити політичні права та свободи громадян — всю відповідальність повинні взяти на себе сильний лідер і його політична сила	22,2
Важко відповісти	23,6
ЗАГАЛОМ	100,0

Лише близько третини українців зазначили суто демократичні засоби наведення порядку в країні. П'ята частина громадян погоджується на класичний авторитарний режим. Така сама кількість населення схильна підтримати поєднання демократичних та авторитарних процедур. Якщо об'єднати тих, хто підтримує авторитаризм у цілому та частково, то загальна кількість таких сягне 42,3%. Зважаючи на те, що таке запитання й відповідний показник вперше з'явилися у цьому опитуванні, вкрай проблематичним є виявлення динаміки.

Однак у моніторинговому дослідженні Інституту соціології НАН України є оригінальний показник, який відображає авторитарні настрої на підставі запитання: «Чи згодні Ви з тим, що декілька сильних керівників можуть зробити для нашої країни більше, ніж усі закони та дискусії?». За останні роки кількість тих, хто погодився з цією тезою, стабільно сягає більш як половину населення (у 2018 році — 58,2% і у 2020 році — 56%), а тих, хто не погодився з цим, — 23,2% у 2018 році, 23,4% у 2020 році. Таким чином, результати опитування 2021 року вказують, що навіть умовно об'єднана кількість тих, хто схильний до авторитаризму, є меншою, ніж кількість «авторитаристів» у попередні роки.

Результати логістичної регресії показали вкрай обмежений перелік впливових чинників (табл. 7).

Підтримка демократичного врядування задля забезпечення порядку зумовлюється лише чинником рівня освіти: із зростанням рівня освіти збільшується переконання, що лише виборна демократія, верховенство права та незалежний суд зможуть забезпечити порядок. Підтримка поєднання демократичних процедур та політики «сильною руки» збільшується із зростанням матеріального становища респондентів. Натомість підтримка авторитаристського твердження «потрібно тимчасово обмежити політичні права та свободи громадян — всю

відповідальність повинні взяти на себе сильний лідер і його політична сила» збільшується зі зниженням освіти. Решта чинників виявилися не впливовими.

Таблиця 7

Детермінанти підтримки засобів наведення порядку в Україні, бінарні логістичні регресії (2021)

Незалежні змінні	З яким із тверджень щодо засобів наведення порядку в Україні Ви особисто погоджуєтесь?		
	Лише виборна демократія, верховенство права та незалежний суд зможуть забезпечити порядок	Потрібно поєднати окремі демократичні процедури із політикою "сильної руки"	Потрібно тимчасово обмежити політичні права та свободи громадян – всю відповідальність повинні взяти на себе сильний лідер і його політична сила
Вік	0,006 (1,006)	0,002 (1,002)	0,005 (1,005)
Рівень освіти (1–4)	-0,347*** (0,707)	-0,012 (0,988)	0,319*** (1,376)
Оцінка матеріального становища сім'ї (1–5)	-0,008 (0,992)	0,208** (1,231)	-0,126 (0,881)
Оцінка змін матеріального становища під час пандемії (1–4)	-0,091 (0,913)	0,044 (1,044)	0,115 (1,122)
Локус контролю (1–5)	0,062 (1,064)	-0,045 (0,956)	0,030 (1,031)
Оцінка зусиль влади в боротьбі з пандемією (1–3)	-0,118 (0,889)	0,188 (1,207)	0,051 (1,052)
Оцінка підготовки та проведення вакцинації (1–3)	0,009 (1,009)	-0,004 (0,996)	0,011 (1,011)
Довіра до офіційної інформації про ситуацію з епідемією (1–4)	-0,015 (0,985)	-0,131 (0,877)	0,020 (1,020)
Constant	0,114 (1,121)	-1,959*** (0,141)	-2,365*** (0,094)
% правильних прогнозів	64,4	78,3	77,3* *
Nagelkerke R ²	0,031	0,012	0,035
N	1541	1541	1541

Примітка: В таблиці показані β -коефіцієнти предикторів з відповідними відношеннями шансів їхнього впливу на залежну змінну в дужках.

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Протестний потенціал та прояви соціальної самоорганізації під час пандемії

Починаючи з протестів, пов'язаних з розміщенням евакуйованих з-за кордону співгромадян, запровадження карантину викликало акції протесту проти обмежень, перш за все серед підприємців. Особливо зросло напруження після введення вибіркового карантинних обмежень в осінній період під час другої хвилі пандемії. Однак поширення протестів на інші соціальні групи не відбулося,

оскільки суспільство зуміло пристосуватися та обходити обмежувальні заходи. Разом з тим, зниження економічної активності, інфляція та незадоволеність діями влади неминуче створювали певну соціальну напруженість у суспільстві.

Згідно з результатами дослідження, більшість населення вважає малоімовірними масові виступи у місці їх проживання (табл. 8). Лише 28,2% населення вважають, що протести досить імовірні.

Таблиця 8

**Розподіл відповідей населення України на запитання
«Як Ви вважаєте, наскільки можливі зараз у Вашому місті/селі
масові виступи (мітинги, демонстрації) населення проти
падіння рівня життя, на захист своїх прав?» (2021)**

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>%</i>
Малоймовірні	43,2
Важко сказати	28,6
Досить імовірні	28,2
ЗАГАЛОМ	100,0

Так само більшість населення зазначає, що не братиме участі у таких мітингах, демонстраціях, якщо вони відбуватимуться (табл. 9). Якщо об'єднати варіанти відповідей «найімовірніше, так» і «точно так», то загальна частка готових особисто взяти участь масових виступах протесту сягає 23,6% дорослого населення.

Таблиця 9

**Розподіл відповідей населення України на запитання
«Якщо такі мітинги, демонстрації протесту відбудуться,
Ви особисто братимете в них участь чи ні?» (2021)**

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>%</i>
Точно ні	49,9
Найімовірніше, ні	13,1
Важко сказати	13,4
Найімовірніше, так	12,6
Точно так	11,0
ЗАГАЛОМ	100,0

Оскільки ці показники використовуються у соціологічному моніторингу Інституту соціології НАН України, то є можливість порівняти динаміку оцінок ймовірності масових протестів та особистої готовності взяти в них участь (рис. 3). Порівняно з попередніми 2019–2020 роками частки ствердних відповідей на ці запитання у 2021 році помітно зросли. Якщо ж порівняти з усіма роками щорічних обстежень, то ці частки не набули критичних позначок 35%, коли відбувалися реальні масові протести. Однак цьогорічне зростання свідчить про існування певного підґрунтя для соціальної напруженості у суспільстві.

Оскільки шкали оцінок ймовірності масових протестів та особистої готовності взяти в них участь можна умовно вважати порядковими, для виявлення чинників протестного потенціалу було застосовано метод множинної лінійної регресії (табл. 10).

Рис. 3. Динаміка оцінок імовірності масових протестів та особистої готовності взяти в них участь (% тих, хто дав ствердні відповіді)

Таблиця 10

Детермінанти оцінки респондентами ймовірності масових протестів у місці їх проживання та готовності взяти в них участь особисто, множинні лінійні регресії (2021)

Незалежні змінні	Ймовірність масових протестів у місці проживання	Готовність взяти участь у мітингах і демонстраціях
Вік	-0,010	0,084***
Рівень освіти (1-4)	0,033	0,043
Оцінка матеріального становища сім'ї (1-5)	0,044	-0,004
Оцінка змін матеріального становища під час пандемії (1-4)	0,037	0,083***
Локус контролю (1-5)	-0,033	-0,033
Оцінка зусиль влади в боротьбі з пандемією (1-3)	0,024	0,008
Оцінка підготовки та проведення вакцинації (1-3)	-0,042	0,079**
Довіра до офіційної інформації про ситуацію з епідемією (1-4)	0,065*	0,025
N	1541	1541
F	1,854	6,394
R ²	0,010	0,032
Adjusted R ²	0,004	0,027

Примітка: В таблиці показано стандартизовані β -коефіцієнти предикторів регресійного рівняння.

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Виявилося, що оцінка ймовірності масових протестів у місці проживання зумовлюється лише одним чинником — довірою до офіційної інформації про ситуацію з пандемією. До того ж цей вплив є слабким, оскільки значимість кое-

фіцієнта є мінімальною. Натомість особиста готовність взяти участь у мітингах і демонстраціях зростає зі збільшенням віку, серед тих, у кого погіршилося матеріальне становище під час пандемії і хто негативно оцінює підготовку та проведення вакцинації. З огляду на переважання впливу соціально-демографічних чинників можна обережно стверджувати, що особиста готовність протестувати також мало пов'язана з оцінками влади у протистоянні пандемії.

Висновки

Отже, результати емпіричного дослідження соціально-політичних наслідків пандемії коронавірусу в Україні вказують на зростання негативних оцінок дій влади у протистоянні з пандемією впродовж 2020–2021 років. Через запізнілі дії влади щодо масової вакцинації населення більшість українців дають досить критичні оцінки підготовки та проведення цього важливого заходу у протидії пандемії. Крім того, результати дослідження засвідчили хибність інформаційної політики владних структур — більшість населення не довіряє офіційній інформації про ситуацію з епідемією коронавірусу.

Найбільш критичним викликом для легітимності соціального порядку в Україні є відчутне зниження довіри населення до центральних органів влади — президента, уряду та Верховної Ради України. Також дещо знизився рівень довіри громадян до місцевих органів влади. Однак до решти органів державної влади рівень довіри не змінився чи навіть зріс (зокрема, до армії). Проведений аналіз детермінант довіри населення до центральних та місцевих органів влади засвідчив слушність припущення про вирішальну роль оцінок дій владних інститутів у протидії пандемії, підготовки та проведення вакцинації та інформаційної політики.

Припущення, що пандемія спричинить зростання патерналістських та авторитарних настроїв в українському суспільстві, не справдилося. Результати аналізу показали, що детермінантами підтримки різних способів забезпечення рівня життя та наведення порядку в країні є переважно чинники соціально-економічного статусу. Порівняно з попередніми 2019–2020 роками зріс протестний потенціал: збільшилися частки тих, хто засвідчує ймовірність масових виступів у місці проживання та особисту готовність брати участь у них. Однак вплив чинників, пов'язаних з боротьбою з пандемією, на протестний потенціал виявився незначним. До того ж вимушене обмеження соціальних контактів під час пандемії суттєво зменшило практики соціальної самоорганізації.

Таким чином, головним викликом для легітимності соціального порядку стали зміни у її процесуальному аспекті — зниження довіри до центральних органів влади, яке прямо пов'язане з негативними оцінками їхньої протидії пандемії коронавірусу. Однак суттєвих зрушень у розподільному та каральному аспектах легітимності соціального порядку в бік підтримки антидемократичних установок не відбулося. Принаймні, незначні частки підтримки цих установок та, власне, протестний потенціал слабо пов'язані з оцінками дій влади у протидії пандемії.

Джерела

- Рахманов, О. (2021). Патерналістські та авторитарні настрої українців під час пандемії: чи відбулися зміни? В: *Соціальний досвід пандемії COVID-19 в Україні: соціологічний вимір. Матеріали круглого столу 20 листопада 2020 р.* (с.с. 67–72). Київ: Інтерсервіс.
- Резнік, В. (2021а). Довіра до владних інституцій та оцінка ефективності державної політики у протистоянні пандемії. В: *Соціальний досвід пандемії COVID-19 в Україні: соціологічний вимір. Матеріали круглого столу 20 листопада 2020 р.* (с.с. 30–34). Київ: Інтерсервіс.
- Резнік, О. (2020). Чинники ставлення громадян до державної влади України під час пандемії. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*, 7 (21), 35–41.
- Резнік, О. (2021b). Протестний потенціал та прояви соціальної самоорганізації під час пандемії. В: *Соціальний досвід пандемії COVID-19 в Україні: соціологічний вимір. Матеріали круглого столу 20 листопада 2020 р.* (с.с. 62–67). Київ: Інтерсервіс.
- Achen, C.H., Bartels, L.M. (2016). *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Aidt, T.S., Leon, G. (2016). The Democratic Window of Opportunity: Evidence from Riots in Sub-Saharan Africa. *Journal of Conflict Resolution*, 60 (4), 694–717.
- Amat, F., Arenas, A., Falcó-Gimeno, A., Mucoz, J. (2020). Pandemics meet democracy. Experimental evidence from the COVID-19 crisis in Spain. Preprint at SocArXiv <https://doi.org/10.31235/osf.io/dkusw>
- Ashworth, S., Bueno de Mesquita, E., Friedenberg, A. (2018). Learning about Voter Rationality. *American Journal of Political Science*, 62 (1), 37–54.
- Bækgaard, M., Christensen, J., Madsen, J.K., Mikkelsen, K.S. (2020). Rallying around the flag in times of COVID-19: Societal lockdown and trust in democratic institutions. *Journal of Behavioral Public Administration*, 3 (2), 1–12.
- Bol, D., Giani, M., Blais, A., Loewen, P.J. (2020). The effect of COVID-19 lockdowns on political support: Some good news for democracy? *European Journal of Political Research*, 60 (2), 497–505.
- Brückner, M., Ciccone, A. (2011). Rain and the Democratic Window of Opportunity. *Econometrica*, *Econometric Society*, 79 (3), 923–947.
- Carlin, R.E., Love, G.J., Zechmeister, E.J. (2014). Natural Disaster and Democratic Legitimacy: The Public Consequences of Chile's 2010 Earthquake and Tsunami. *Political Research Quarterly*, 67 (1), 3–15.
- Clarke, E.J.E., Klas, A., Dyos, E. (2021). The role of ideological attitudes in responses to COVID-19 threat and government restrictions in Australia. *Personality and Individual Differences*, 175, 1–6.
- Duffy, B., Hewlett, K., Hesketh, R., Benson, R., Wager, A. (2021). *Unequal Britain: Attitudes to Inequalities after COVID-19*. London: The Policy Institute.
- Farrell, J., Mueller, J.T., McConnell, K., Burow, P.B., Pofahl, K., Merdjanoff, A.A. (2020). Impact of COVID-19 on the rural West: Material needs, economic recovery, and changes in political attitudes. Executive Summary of Research Findings. New Haven, CT: Yale School of the Environment.
- Ferrero, J., Natalucci, A. (2020). COVID-19 Pandemic and Social Unrest: The Social Protest by Other Means. Reflections on the Argentinian Case. *Bulletin of Latin American Research*, 39 (1), 67–70.
- Gerbaudo, P. (2020). The Pandemic Crowd: Protest in the Time of COVID-19. *Journal of International Affairs*, 73 (2), 61–76.
- Goff, S., Ifcher, J., Zarghamee, H., Reents, A., Wade, P. (2020). *The Effect of the COVID-19 Pandemic on Government-and Market-Attitudes*. Institute of Labor Economics, IZA DP No.13622.
- Goldfinch, S., Taplin, R., Gauld, R. (2021). Trust in government increased during the COVID-19 pandemic in Australia and New Zealand. *Australian Journal of Public Administration*, 80 (1), 3–11.
- Healy, A., Malhotra, N. (2009). Myopic voters and natural disaster policy. *American Political Science Review*, 103 (3), 387–406.
- Herrera, H., Konradt, M., Ordoñez, G., Trebesch, C. (2020). The political consequences of the COVID pandemic: Lessons from cross-country polling data. *VoxEU.org*, 6 November. <https://voxeu.org/article/political-consequences-covid-pandemic>

- Kowalewski, M. (2020). Street protests in times of COVID-19: adjusting tactics and marching 'as usual'. *Social Movement Studies*, 1–8. <https://doi.org/10.1080/14742837.2020.1843014>
- Pinckney, J., Rivers, M. (2020). Sickness or Silence: Social Movement Adaptation to COVID-19. *Journal of International Affairs*, 73 (2), 23–42.
- Sibley, C.G., Greaves, L.M., Satherley, N., Wilson, M.S., Overall, N.C., Lee, C.H.J., Milojev, P., Bulbulia, J., Osborne, D., Milfont, T.L., Houkamau, C.A., Duck, I.M., Vickers-Jones, R., Barlow, F.K. (2020). Effects of the COVID-19 pandemic and nationwide lockdown on trust, attitudes toward government, and well-being. *American Psychologist*, 75 (5), 618–630.
- Staerklé, C. (2015). Social order and political legitimacy. In: G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell, J. Valsiner (Eds.). *The Cambridge Handbook of Social Representations* (pp. 280–294). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wiwad, D., Mercier, B., Piff, P.K., Shariff, A., Aknin, L.B. (2021). Recognizing the Impact of COVID-19 on the Poor Alters Attitudes Towards Poverty and Inequality. *Journal of Experimental Social Psychology*, 93. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2020.104083>

Отримано 27.08.2021

References

- Achen, C.H., Bartels, L.M. (2016). *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Aidt, T.S., Leon, G. (2016). The Democratic Window of Opportunity: Evidence from Riots in Sub-Saharan Africa. *Journal of Conflict Resolution*, 60 (4), 694–717.
- Amat, F., Arenas, A., Falcó-Gimeno, A., Mucoz, J. (2020). Pandemics meet democracy. Experimental evidence from the COVID-19 crisis in Spain. Preprint at *SocArXiv* <https://doi.org/10.31235/osf.io/dkusw>
- Ashworth, S., Bueno de Mesquita, E., Friedenber, A. (2018). Learning about Voter Rationality. *American Journal of Political Science*, 62 (1), 37–54.
- Bækgaard, M., Christensen, J., Madsen, J.K., Mikkelsen, K.S. (2020). Rallying around the flag in times of COVID-19: Societal lockdown and trust in democratic institutions. *Journal of Behavioral Public Administration*, 3 (2), 1–12.
- Bol, D., Giani, M., Blais, A., Loewen, P.J. (2020). The effect of COVID-19 lockdowns on political support: Some good news for democracy? *European Journal of Political Research*, 60 (2), 497–505.
- Brückner, M., Ciccone, A. (2011). Rain and the Democratic Window of Opportunity. *Econometrica, Econometric Society*, 79 (3), 923–947.
- Carlin, R.E., Love, G.J., Zechmeister, E.J. (2014). Natural Disaster and Democratic Legitimacy: The Public Consequences of Chile's 2010 Earthquake and Tsunami. *Political Research Quarterly*, 67 (1), 3–15.
- Clarke, E.J.E., Klas, A., Dyos, E. (2021). The role of ideological attitudes in responses to COVID-19 threat and government restrictions in Australia. *Personality and Individual Differences*, 175, 1–6.
- Duffy, B., Hewlett, K., Hesketh, R., Benson, R., Wager, A. (2021). *Unequal Britain: Attitudes to Inequalities after COVID-19*. London: The Policy Institute.
- Farrell, J., Mueller, J.T., McConnell, K., Burow, P.B., Pofahl, K., Merdjanoff, A.A. (2020). Impact of COVID-19 on the rural West: Material needs, economic recovery, and changes in political attitudes. Executive Summary of Research Findings. New Haven, CT: Yale School of the Environment.
- Ferrero, J., Natalucci, A. (2020). COVID-19 Pandemic and Social Unrest: The Social Protest by Other Means. Reflections on the Argentinian Case. *Bulletin of Latin American Research*, 39 (S1), 67–70.
- Gerbaudo, P. (2020). The Pandemic Crowd: Protest in the Time of COVID-19. *Journal of International Affairs*, 73 (2), 61–76.
- Goff, S., Ifcher, J., Zarghamee, H., Reents, A., Wade, P. (2020). *The Effect of the COVID-19 Pandemic on Government-and Market-Attitudes*. Institute of Labor Economics, IZA DP No.13622.

Goldfinch, S., Taplin, R., Gauld, R. (2021). Trust in government increased during the COVID-19 pandemic in Australia and New Zealand. *Australian Journal of Public Administration*, 80 (1), 3–11.

Healy, A., Malhotra, N. (2009). Myopic voters and natural disaster policy. *American Political Science Review*, 103 (3), 387–406.

Herrera, H., Konradt, M., Ordoñez, G., Trebesch, C. (2020). The political consequences of the COVID pandemic: Lessons from cross-country polling data. *VoxEU.org*, 6 November. <https://voxeu.org/article/political-consequences-covid-pandemic>

Kowalewski, M. (2020). Street protests in times of COVID-19: adjusting tactics and marching 'as usual'. *Social Movement Studies*, 1–8. <https://doi.org/10.1080/14742837.2020.1843014>

Pinckney, J., Rivers, M. (2020). Sickness or Silence: Social Movement Adaptation to COVID-19. *Journal of International Affairs*, 73 (2), 23–42.

Rakhmanov, O. (2021). Paternalistic and authoritarian sentiments of Ukrainians during the pandemic: have there been any changes? [In Ukrainian]. In: *The social experience of the COVID-19 pandemic in Ukraine: a sociological dimension. Proceedings of the round table, November 20, 2020* (pp. 67–72). Kyiv: Interservice. [= Рахманов 2021]

Reznik, O. (2020). Factors that determine Ukrainian citizens' attitudes towards governmental bodies during the pandemic. [In Ukrainian]. *Ukrainian society: monitoring of social change*, 7 (21), 35–41. [= Резнік 2020]

Reznik, O. (2021b). Protest potential and manifestations of social self-organization during a pandemic. [In Ukrainian]. In: *The social experience of the COVID-19 pandemic in Ukraine: a sociological dimension. Proceedings of the round table, November 20, 2020* (pp. 62–67). Kyiv: Interservice. [= Резнік 2020b]

Reznik, V. (2021a). Trust in government institutions and assessment of the effectiveness of public policy in countering the pandemic. [In Ukrainian]. In: *The social experience of the COVID-19 pandemic in Ukraine: a sociological dimension. Proceedings of the round table, November 20, 2020* (pp. 30–34). Kyiv: Interservice. [= Резнік 2020a]

Sibley, C.G., Greaves, L.M., Satherley, N., Wilson, M.S., Overall, N.C., Lee, C.H.J., Milojev, P., Bulbulia, J., Osborne, D., Milfont, T.L., Houkamau, C.A., Duck, I.M., Vickers-Jones, R., Barlow, F.K. (2020). Effects of the COVID-19 pandemic and nationwide lockdown on trust, attitudes toward government, and well-being. *American Psychologist*, 75 (5), 618–630.

Staerklé, C. (2015). Social order and political legitimacy. In: G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell, J. Valsiner (Eds.). *The Cambridge Handbook of Social Representations* (pp. 280–294). Cambridge: Cambridge University Press.

Wiwad, D., Mercier, B., Piff, P.K., Shariff, A., Aknin, L.B. (2021). Recognizing the Impact of COVID-19 on the Poor Alters Attitudes Towards Poverty and Inequality. *Journal of Experimental Social Psychology*, 93. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2020.104083>

Received 27.08.2021

ОЛЕКСАНДР РЕЗНІК, ОЛЕКСАНДР РАХМАНОВ, ВОЛОДИМИР РЕЗНІК

Суспільно-політичні наслідки пандемії COVID-19 як виклики легітимності соціального порядку в Україні

У статті аналізуються результати соціологічного дослідження суспільно-політичних наслідків пандемії COVID-19 в українському суспільстві. Економічні та соціальні труднощі, з якими зіткнулися люди під час локдаунів, очікувано викликали невдоволення діями державних інституцій. Громадська думка щодо зусиль влади у боротьбі з пандемією склалася на підставі її хаотичних, непослідовних і часто запізнілих дій щодо запровадження карантину, масової вакцинації населення та інформаційної політики. Наше припущення полягало в тому, що неефективна протидія української влади пандемії COVID-19 призвела до негативного сприйняття українцями демократичної легітимності, їхньої зневіри у державних інституціях,

зростання соціальної напруженості та збільшення підтримки патерналізму та авторитаризму. Для емпіричної оцінки впливу пояснювальних змінних на залежні змінні були використані методи множинної лінійної регресії та бінарної логістичної регресії. За результатами аналізу головним викликом для легітимності соціального порядку в Україні стало зниження довіри до центральних органів влади, зумовлене переважно негативними оцінками їхньої протидії пандемії коронавірусу. Однак суттєвих зрушень у масовій свідомості в бік підтримки патерналізму та авторитаризму не відбулося. Незначні частки підтримки цих установок слабо пов'язані з оцінками дій влади у протистоянні пандемії. Зростання протестного потенціалу також мало асоціюється з оцінками дій влади у протистоянні пандемії.

Ключові слова: пандемія COVID-19, легітимність, довіра до державних інституцій, підтримка патерналізму та авторитаризму, протестний потенціал

АЛЕКСАНДР РЕЗНИК, АЛЕКСАНДР РАХМАНОВ, ВЛАДИМИР РЕЗНИК

Общественно-политические последствия пандемии COVID-19 как вызовы легитимности социального порядка в Украине

В статье анализируются результаты социологического исследования общественно-политических последствий пандемии COVID-19 в украинском обществе. Экономические и социальные трудности, с которыми столкнулись люди во время локдаунов, ожидаемо вызвали недовольство действиями государственных институтов. Общественное мнение относительно усилий власти в борьбе с пандемией сложилось на основе ее хаотичных, непоследовательных и часто запоздалых действий по введению карантина, массовой вакцинации населения и информационной политики. Наше предположение заключалось в том, что неэффективное противодействие со стороны украинской власти пандемии COVID-19 привело к негативному восприятию демократической легитимности, их разочарованию в государственных институтах, росту социальной напряженности и увеличению поддержки патернализма и авторитаризма. Для эмпирической оценки влияния объяснительных переменных на зависимые переменные были использованы методы множественной линейной регрессии и бинарной логистической регрессии. По результатам анализа основным вызовом для легитимности социального порядка в Украине стало снижение доверия к центральным органам власти, которое обусловлено преимущественно негативными оценками их противодействия пандемии коронавируса. Однако существенных сдвигов в массовом сознании в сторону поддержки патернализма и авторитаризма не произошло. Незначительные доли поддержки этих установок слабо связаны с оценками действий власти в противостоянии пандемии. Рост протестного потенциала также мало ассоциируется с оценками действия власти в противостоянии пандемии.

Ключевые слова: пандемия COVID-19, легитимность, доверие к государственным институтам, поддержка патернализма и авторитаризма, протестный потенциал

OLEKSANDR REZNIK, OLEKSANDR RAKHMANOV, VOLODYMYR REZNIK

Socio-political consequences of the COVID-19 pandemic as challenges to the legitimacy of social order in Ukraine

The article analyzes the results of a sociological study of the socio-political consequences of the COVID-19 pandemic in Ukrainian society. The economic and social difficulties faced by people during the lockdowns have, as expected, caused dissatisfaction with the actions of state institutions. Public opinion on

the government's efforts to combat the pandemic was based on its chaotic, inconsistent and often belated actions regarding the introduction of quarantine, mass vaccination and information policy. Our assumption was that the ineffective opposition of the Ukrainian authorities to the COVID-19 pandemic led to a negative perception of Ukrainians' democratic legitimacy, their distrust of state institutions, growing social tensions, and increased support for paternalism and authoritarianism. To test this hypothesis, the dynamics of assessments of the government's actions in the confrontation with the pandemic, the determinants of trust in state institutions, attitudes on ways to ensure living standards and means of maintaining order in Ukraine, protest potential were analyzed. The empirical analysis was conducted on the basis of a sociological survey conducted by the sociological firm HUMAN RESEARCH from July 28 to August 7, 2021 as part of a research project of the Institute of Sociology of NAS of Ukraine «Social consequences of the COVID-19 pandemic in the context of social transformation in Ukraine: sociological approach» under a grant from the National Research Foundation of Ukraine. Methods of multiple linear regression and binary logistic regression were used to empirically assess the influence of explanatory variables on dependent variables. According to the analysis, the main challenge to the legitimacy of the social order in Ukraine was the decline in confidence in the central government, mainly due to negative assessments of its response to the coronavirus pandemic. However, there have been no significant shifts in the mass consciousness in support of paternalism and authoritarianism. The small share of support for these attitudes has little to do with assessments of the government's response to the pandemic. The increase in protest potential is also little associated with assessments of the government's response to the pandemic.

Keywords: COVID-19 pandemic, legitimacy, trust in state institutions, support for paternalism and authoritarianism, protest potential